

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПЕТРА
МОГИЛИ

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Клипич Олександр Ігорович

УДК 343.85:343.611

ОСНОВИ МЕТОДИКИ ПРОТИДІЇ СЕРІЙНИМ ВБИВСТВАМ

АВТОРЕФЕРАТ

роботи на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
спеціальність 081 «Право»
освітня програма «Право»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент
Тунтула О.С.

Рецензент: к.ю.н., доцент
Валецька О.В.

Миколаїв – 2020

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Серійне вбивство, будучи злочином, відомим з найдавніших часів, є найбільш суспільно небезпечним видом злочинного посягання на особу. Серійні вбивці з'являлися з фатальною регулярністю у всіх країнах, у всі часи і при всіх режимах. Тема серійних вбивств актуальна зараз як ніколи раніше. На сьогодні залишається невідомим скільки серійних сексуальних вбивць досі займаються своїми злочинними діями. Сумно і страшно думати про це, враховуючи, що офіційна статистика не відображає об'єктивні кількісні показники даної злочинності, оскільки «результати» цих страшних злочинів вбивці намагаються всіляко приховати, а саме як закопують, спалюють, топлять трупи, а правоохоронні органи, в свою чергу, роками ведуть пошуки серійних злочинців. Найжахливішим є те, що жертвою даних злочинів може стати кожен, а процес розробки ефективної методики протидії таким злочинам, поки не дає суттєвих результатів. Адже, за своєю суттю такі злочини погано піддаються розкриттю, тому що поки вбивця не відпрацює свою планову програму зі знищення людей, його ніяк не викрити. На жаль, слідчі, психіатри, психологи поки погано уявляють собі хід мислення таких осіб, що безпосередньо впливає на процес розслідування.

Україна як демократична держава головним своїм пріоритетом, найвищою соціальною цінністю визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Кожна людина має невід'ємне право на життя. Саме правова охорона людини від злочинних посягань на її життя і здоров'я як на найбільш важливі соціальні цінності повинна бути забезпечена державою через її правоохоронні органи. Саме тому, на сьогодні є актуальним здійснення спроби формування основ методики протидії серійним вбивствам та організація спеціальних структур з розкриття серійних вбивств.

Ступінь дослідження теми. Перші наукові рекомендації, які можна було використовувати при розслідуванні вбивства, з'явилися в роботах основоположників криміналістики Гросс Р. «Керівництво для судових слідчих»; Вайнгардт А. «Кримінальна тактика», деякі рекомендації по розслідуванню вбивств містила і робота Крачевського А. «Про кримінальне переслідування, дізнання і попереднє дослідження злочинів по судових статутах 1964 р.». На сьогоднішній день розробкою та вдосконаленням тих чи інших аспектів методики протидії серійним вбивствам займалися такі вчені як Александренко О.В., Антонян Ю.М., Синеокий О.В., Яковчук С.В. тощо.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження сучасного стану та можливостей удосконалення методики протидії серійним вбивствам.

Для досягнення мети дослідження поставлено такі основні *завдання*:

- визначити особливості поняття серійного вбивства;
- вивчити криміналістичну характеристику серійних вбивств;
- з'ясувати ознаки серійних вбивств та способи приховування їх слідів;
- дослідити першочергову організацію розслідування серійних вбивств;
- з'ясувати особливості розслідування серійних насильницьких злочинів;
- проаналізувати протидію під час розслідування серійних вбивств;
- визначити оперативно-розшукову протидію серійним вбивствам, вчиненими серійними маніяками;
- дослідити сучасний стан методики розслідування серійних вбивств.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають під час розкриття та розслідування серійних вбивств.

Предмет дослідження – чинне законодавство, монографічні та публіцистичні дослідження з питань розкриття та розслідування серійних вбивств.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи стало комплексне використання сукупності універсальних, загальнонаукових та

спеціально-юридичних методів дослідження, а саме метод аналізу та синтезу, історико-порівняльний метод, метод вивчення та узагальнення відомостей, були використанні для написання першого розділу дипломної роботи; емпіричні методи дослідження, метод класифікації, спеціально-юридичний метод використовувались в другому розділі дипломної роботи; порівняльно-правовий метод, гіпотетичний метод та метод системного аналізу використанні при написанні третього розділу дипломної роботи.

Структура роботи зумовлена метою, задачами, предметом, об'єктом та методами дослідження і включає вступ, три розділи, які об'єднують вісім підрозділів, висновки та список використаних джерел. Загальний обсяг магістерської роботи – 101 сторінок, з них список використаних джерел (100 найменувань) на 10 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* подано загальну характеристику досліджуваної теми, обґрунтовано актуальність магістерської роботи, сформульовано мету, завдання досліджень, подано ступінь дослідження теми, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Загальна характеристика поняття серійного вбивства» присвячений питанням методології та понятійно-категоріального апарату дослідження, зокрема, аналізу основних наукових підходів до визначення поняття серійного вбивства, розробці криміналістичної класифікації злочинів вказаної категорії та закономірності формування елементів криміналістичної характеристики серійних вбивств та їх ознаки, дослідженню основи розкриття серійних вбивств та методиці протидії серійним вбивствам. У *підрозділі 1.1. «Особливості поняття серійного вбивства»* на основі аналізу праць зарубіжних та вітчизняних дослідників систематизовано наукові підходи до розуміння сутності серійного вбивства. Аналіз літературних джерел дозволяє зробити висновок про уривчастість підходів деяких

науковців щодо визначення змісту поняття «серійних убивств». Можна виділити наступні визначення серійних убивств: звужений підхід, серійними вважаються лише убивства на сексуальному ґрунті та широкий підхід. У *підрозділі 1.2. «Криміналістична характеристика серійних убивств»* висвітлено закономірності формування елементів криміналістичної характеристики серійних убивств, розглянуті основні підходи до розуміння «криміналістичної характеристики серійних убивств», в яких лежать теоретичні положення криміналістичної характеристики певного виду убивств.

Розділ 2 «Основи розкриття серійних убивств» присвячений аналізу різностороннього підходу до визначення оперативно-розшукових версій у справах про серійні убивства. У *підрозділі 2.1. «Ознаки серійних убивств та способи приховування їх слідів»* висвітлено слідову картину убивств та класифікацію слідів серійних убивств, аналіз основних наукових підходів до визначення поняття способи приховування злочину, розкрито їх ознаки та види. У *підрозділі 2.2. «Першочергова організація розслідування серійних убивств»* аналізується організація розслідування злочинів, за допомогою літературних джерел розглядаються різні прояви взаємодії під час розкриття та розслідування злочинів, допоміжні чинники, які впливають на першочергову організацію розслідування. У *підрозділі 2.3. «Особливості розслідування серійних насильницьких злочинів»* висвітлено визначення проблемних особливостей організації розслідування серійних насильницьких злочинів, розглянуті ознаки, що визначають специфіку насильницької злочинності.

Розділ 3 «Методика протидії серійним убивствам» присвячений аналізу ефективності та результативності розслідування серійних убивств, пов'язано із створенням підходящої криміналістичної методики розслідування злочинів зазначеної категорії. У *підрозділі 3.1. «Протидія під час розслідування серійних убивств»* було визначено особливості протидії розслідуванню, як окремого самостійного елементу даної характеристики,

вказані способи особливо властиві кримінальній протидії, охарактеризовано боротьбу з різними проявами протидії розкриттю і розслідуванню вбивств. У *підрозділі 3.2.* «Оперативно-розшукова протидія серійним вбивствам, вчиненими серійними маніяками» розкриваються особливості комплексного дослідження оперативно-розшукової діяльності щодо сексуальних маніяків, окреслено відповідні дії оперативних підрозділів у досліджуваній сфері. У *підрозділі 3.3.* «Сучасний стан методики розслідування серійних вбивств» проведений аналіз методики протидії серійним вбивствам у цілому, розглянуто теоретичний аспект, який передбачає створення систем типових тактичних операцій у структурі окремих криміналістичних методик розслідування злочинів, та практичний – використання цих моделей як орієнтирів для побудови та реалізації конкретної тактичної операції певної цілеспрямованості в реальних умовах розслідування й судового провадження.

ВИСНОВКИ

1.1. Термін «серійне вбивство» є порівняно новим, попри те, що це явище має глибокі історичні корені. Вперше поняття «серійні вбивства» було введено в лексикон на Заході в кінці 70-х рр. ХХ століття. На сьогодні в науці не існує єдиного підходу до визначення поняття «серійні вбивства». Не згадується про цей термін і в жодному вітчизняному нормативно-правовому акті. Як наслідок, без теоретичної і законодавчої основи неможливо відповідним чином організувати розслідування та розкривати такі злочини. Адже серійні вбивства – це особливий вид злочинів проти особи, який вирізняється від звичайних убивств низкою особливостей, що унеможливають розслідування серійних вбивств за допомогою стандартних методик. Так, сьогодні серійні вбивства не розглядаються як самостійний предмет дослідження. Через призму чинного кримінального законодавства досліджуються лише окремі прояви цього виду злочинності, що нівелює майже всі його якісні ознаки. Серійними вбивствами часто називають явища, які абсолютно не відображають зміст цього поняття. На основі викладеного

можна стверджувати, що серійні вбивства – це особливий вид злочинів проти життя особи, який потребує ґрунтовного дослідження. Без єдиного підходу до розуміння сутності цього явища з погляду теорії та практики неможлива правильна кваліфікація вчинених діянь і належна організація розслідування злочинів, які містять ознаки серійності.

1.2. Серійні вбивства являють собою сукупність злочинів, локалізованих часом, простором і діями однієї і тієї ж особи або групи осіб. Тому їхня криміналістична характеристика містить інформацію, що відображає обстановку, властиву тільки серіям злочинів, скоєних певними особами, на відміну від серійних злочинів, скоєних іншими особами. При цьому потрібно відрізнити криміналістичну характеристику серійних убивств від криміналістичної характеристики виду вбивств, тому що остання являє собою сукупність найпоширеніших даних, з певним ступенем повторюваності властивим цим злочинам, які зроблені за певний період часу, у конкретному регіоні і є результатами дії можливо різних осіб. В зміст криміналістичної характеристики конкретної серії вбивств входять всі структурні елементи, з яких складаються індивідуальні криміналістичні характеристики кожного вбивства, що входить у дану категорію незалежно від того, як часто вони повторюються. Водночас склад елементів, які характеризують кожне з убивств, може бути різним. Навіть найбільш повна по кількості елементів криміналістична характеристика одного вбивства може не містити в собі тих елементів, які є в криміналістичній характеристиці іншого вбивства. На підставі вище зазначеного можна зробити висновок про те, що криміналістична характеристика серійних убивств є специфічною категорією. Мотиви й дані про особистість злочинця є додатковими факторами, які обумовлюють подальшу конкретизацію елементів криміналістичних характеристик серійних вбивств. В основі криміналістичної характеристики серійних вбивств містяться процеси скоєння й приховування цих злочинів, які визначають закономірності відображення ознак вчинених в реальності.

2.1. Спосіб приховання злочину – це дія або бездіяльність, спрямовані на перешкоджання розслідуванню шляхом приховування, знищення, маскуванню або

фальсифікації слідів злочину і злочинця та їх носіїв. Спосіб приховування, як і спосіб вчинення злочину формується під впливом зовнішніх, а саме слідова картина убивства, спосіб вчинення злочину, фактична можливість вчинення певних дій по приховуванню, наявність засобів, місце скоєння злочину (часові можливості) та внутрішніх – досвід, психоемоційний стан злочинця. В криміналістичній літературі поширеною є наступна класифікація способів приховування злочинів залежно від змістовного аспекту: 1) укриття інформації та/або її носіїв; 2) знищення інформації та/або її носіїв; 3) маскуванню інформації та/або її носіїв; 4) фальсифікацію інформації та/або її носіїв; 5) змішані способи – що поєднують в собі різні способи або їх елементи. Вбачається правильним приєднатись до думки Р. С. Белкіна, який розуміє утаювання як дію, що може здійснюватись в пасивній та активній формах. Пасивна передбачає умовчування, недонесення, відмову від дачі показань, невиконання дій, що вимагають. Активна форма передбачає приховування предмету посягання, речових доказів, уникнення явки до органів розслідування. Знищення включає в себе як знищення слідів так і носіїв доказової інформації. Маскування має за мету зміну уявлення про спосіб вчинення злочину та об'єктів (суб'єктів), що з ним пов'язані. Фальсифікація, на відміну від маскуванню, – це створення неправдивої інформації (алібі) або її носіїв. Вона може мати місце при неправдивому алібі, завідомо неправдивих показаннях тощо. Змішані способи приховування злочину виражаються у інсценуванні або симуляції обставин злочину.

2.2. При розслідуванні серійних вбивств певне значення має обстановка скоєння злочину, що містить у собі місце, час скоєння злочину, місцевість, де було скоєне вбивство, предметна обстановка. Місце вбивства звичайно пов'язане з житлом злочинця або його жертви, з місцем проведення вільного часу, зі шляхами пересування потерпілого на роботу, до місця відпочинку, до рідних, знайомим. При скоєнні серійних вбивств місце скоєння вбивства може збігатися, наприклад, у межах якого-небудь району, міста. Час вбивства при раніше продуманих злочинах вибирається так, щоб зникнення особи було виявлено, якнайпізніше й заяву про зниклу особу, або про виявлений труп надійшло в

правоохоронні органи не відразу після вбивства. При скоєнні вбивств без особливої підготовки або на побутовому ґрунті час пов'язаний з поведженням злочинця й жертви є не дуже тривалим. Тому при розслідуванні вбивств завжди обов'язково перевіряють шлях і час переміщення вбивці й жертви до скоєння вбивства й злочинця після скоєння злочину. Час скоєння серійних вбивств найчастіше нічне, особливо якщо вбивства відбуваються сексуальним маніяком.

2.3. В літературі висловлюється слушна думка про те, що організувати розкриття злочину слід починати з дій, спрямованих на виявлення початкової криміналістично-значущої інформації про протиправну подію. Це сприятиме проведенню цілеспрямованого розслідування. Одним із найважливіших етапів розслідування, що може позитивно позначитися на процесі розкриття і розслідування справ, є встановлення серії – тобто отримання даних, на підставі яких слідчий може зробити висновок, що кілька однорідних вбивств вчинено за участю однієї особи або групи осіб. Своєчасне їх об'єднання в одне провадження дозволяє акумулювати інформацію, яка отримана раніше з різних справ, а потім більш цілеспрямовано та продуктивно використовувати цю інформацію для розкриття і розслідування зазначеного виду злочинів. Таким чином, викладене свідчить, що результативність розслідування серійних насильницьких вбивств пов'язана зі створенням відповідної криміналістичної методики розслідування злочинів зазначеної категорії, залученням до розслідування спеціалістів-психологів та створенням спеціальних слідчо-оперативних груп, на які повинно бути покладено розслідування справ вказаної категорії.

3.1. До кримінальної протидії відноситься боротьба співробітників оперативно-розшукових заходів з особами, які розробляються у зв'язку з розслідуванням вбивств. Це може бути як явне протиборство, коли злочинець перебуває в розшуку і переховується, так і специфічне, коли розробляються не знають, що стосовно них проводяться розшукові заходи, але все ж маскують своє особисте життя, щоб уникнути викриття. До даної категорії можна віднести і дезінформацію з боку розроблюваного злочинця. Протидія дуже різноманітна за своїм характером, але вона не може знаходитися за межами залежно від характеру

злочинних акцій, стадій їх вчинення, діяльності, спрямованої на виявлення, розслідування і розкриття злочинів. Серійні вбивства є найбільш тяжкими, особливо небезпечними, резонансними та латентними злочинами, розкриття та профілактика яких потребує суттєвого вдосконалення, перш за все, шляхом вдосконалення теоретичного забезпечення правоохоронних органів дієвими методиками, прийомами, рекомендаціями тощо.

3.2. З огляду на особливий характер серійних убивств, вчинюваних сексуальними маніяками, їх підвищену суспільну небезпечність і суспільний резонанс, який викликають такі злочини, у Міністерстві внутрішніх справ України доцільно було б покласти додаткову відповідальність на аналітичні підрозділи щодо пошуку ознак серійності в масиві зареєстрованих кримінальних подій. За результатами вказаного аналізу мають формуватися відповідні слідчо-оперативні групи, до складу яких повинні включатися найбільш кваліфіковані працівники, за можливості такі, що вже мають успішний досвід протидії серійним сексуальним убивствам.

3.3. Феномен «серійних вбивць» – це явище, яке не можна, на жаль, докорінно винищити, проте можна істотно збільшити рівень розкриття цих злочинів шляхом практичної реалізації теоретичних засад формування структурних елементів криміналістичної характеристики серійних вбивств. Тому головним завданням є дослідження наукових поглядів щодо послідовності відтворення структурних елементів криміналістичної характеристики та надання пропозицій щодо механізму їх застосування під час розслідування кримінальних правопорушень. Як показує практика розслідування таких злочинів, є однією з найслабших ланок. Слідча робота часто ведеться безсистемно і, як логічний наслідок, є малоефективною. Організація розслідування серійних вбивств передбачає застосування «колективного» або «бригадного» методу розслідування, здійснення діяльності щодо розслідування цієї категорії злочинів не лише слідчим (прокурором), а й оперативними працівниками за різними напрямками, спеціалістами (наприклад, формування психологічного профілю (портрета), суб'єктивного портрета, генотипоскопічного профілю), судовими експертами. А

також аналізуючи методику протидії серійним вбивствам у цілому, варто відзначити дедалі ширше використання нею інформації, що міститься в електронному вигляді. Тому до завдань слідчого та оперативними працівниками за різними напрямками при розслідуванні цієї категорії справ входить проведення якісної аналітичної роботи, узагальнення великої кількості інформації та формування на цій основі чітких версій і висновків. Ефективність та результативність розслідування серійних вбивств, пов'язано із створенням підходящої криміналістичної методики розслідування злочинів зазначеної категорії, залученням до розслідування спеціалістів психологів та створенням спеціальних слідчооперативних груп, на які необхідно покласти розслідування справ цього виду, а також сучасний стан розвитку криміналістичної науки дає змогу ставити питання про необхідність розробки та застосування типових тактичних операцій у структурі окремих криміналістичних методик як ефективних засобів вирішення окремих тактичних завдань досудового розслідування. Ці наукові абстракції комплексної спрямованості мають як суто теоретичне, так і виключно практичне значення. Теоретичний аспект передбачає створення систем типових тактичних операцій у структурі окремих криміналістичних методик розслідування злочинів, а практичний – використання цих моделей як орієнтирів для побудови та реалізації конкретної тактичної операції певної цілеспрямованості в реальних умовах розслідування й судового провадження. При цьому розглядувані моделі під час їх побудови повинні мати належне інформаційне наповнення, що істотно збільшує їх продуктивність.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Клипич О.І Основні способи протидії процесу досудового розслідування серійних вбивств. *Магістерські читання – 2019 : матеріали Міжвуз. наук.-практ. конфер. здобувачів вищої освіти.*, 29 лист. 2019 р., Міжнар. класич. ун-т ім. П. Орлика. Миколаїв : ПВНЗ МКУ ім. П. Орлика.

АНОТАЦІЯ

Клипич О.І. Основи методики протидії серійним вбивствам – робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 081 «Право» – Миколаївський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2020.

У магістерській роботі досліджуються й аналізуються думки відомих основоположників криміналістики, юристів та криміналістів про основи методики протидії серійним вбивствам. Визначається поняття «серійних вбивств», розробки криміналістичної класифікації злочинів вказаної категорії та закономірності формування елементів криміналістичної характеристики серійних вбивств та їх ознаки. Досліджуються основи розкриття серійних вбивств та методика протидії серійним вбивствам.

Ключові слова: «серійні вбивства», «насильницькі злочини», «методики протидії», «серійні маніяки», «оперативно-розшукова протидія», «криміналістична характеристика», «розкриття злочинів», «слідчі дії».

Klipich O.I. Basics of methods of countering serial killings – work for obtaining the degree of Master's degree in specialty 081 «Law» - Mykolaiv National University named after Petro Mohyla, Mykolayiv, 2020.

The master's thesis investigates and analyzes the opinions of well-known founders of forensic science, lawyers and criminologists on the basics of methods of countering serial killings. The notion of «serial killings», development of forensic classification of crimes of the specified category and regularities of forming elements of forensic characteristics of serial killings and their characteristics are defined. The basics of serial murder disclosures and methods of countering serial killings are explored.

Keywords: «serial killings», «violent crimes», «countermeasures», «serial maniacs», «operative-search counteraction», «criminalistic characteristics», «crime disclosure», «investigative actions».